

Pedagogická komunikace

Literatura:

- Hlaváček, L. *Že bychom si nerozuměli?* Praha : MO ČR - AVIS, 1997.
- Mareš, J.; Křivohlavý, J. *Komunikace ve škole.* Brno : Masarykova univerzita, 1995.
- Mareš, J.; Křivohlavý, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole.* Praha : SPN, 1990.
- Svatoš, T.; Kotková, V. *Sociální a pedagogická komunikace.* Hradec Králové : Gaudeamus, 1998.
- Šimoník, O. *Úvod do školní didaktiky.* Brno : MSD, 2003.
3.kapitola
- Švec, V.; Filová, H.; Šimoník, O. *Praktikum didaktických dovedností.* Brno : MU, 1996.
- Valenta, J. *Metody a techniky dramatické výchovy.* Praha : Agentura STROM, 1998.

Vzájemná výměna informací mezi účastníky výchovně vzdělávacího procesu, která slouží výchovně vzdělávacím cílům, informace zprostředkovány jazykovými a nejjazykovými prostředky
Optimální pedagogická komunikace = komunikace při procesech vzdělávání a výchovy, která plní určité pedagogické funkce

Koncepce funkční pedagogické komunikace – pět principů:

- kooperace – spolupracuj s partnery; repliky formuluj, jak moment dialogu vyžaduje
- maxima kvantity – řekni dost, ale neříkej víc, než je nezbytné; sdělení musí být informativní a zároveň co nejúspornější
- maxima kvality – nelži, neříkej nic, pro co nemáš dostatek důkazů
- maxima relevance – řekni to, co je v daném okamžiku důležité a vhodné vzhledem k tématu, cílům
- maxima způsobu – vyjadřuj se jasně, srozumitelně, přesně a jednoznačně

Funkce pedagogické komunikace:

- zprostředkovává společnou činnost účastníků, pracovní postupy
- zprostředkovává vzájemná působení účastníků (výměna informací, zkušeností, motivů ad.)
- zprostředkovává osobní i neosobní vztahy
- formuje všechny účastníky pedagogického procesu, zejména osobnost žáků
- je prostředkem k uskutečnění výchovy a vzdělávání; cíl, učivo, metody vystupují
- v pedagogickém procesu ve slovní či mimoslovní podobě
- konstituuje každý výchovně vzdělávací systém

Podoby pedagogické komunikace – má tři dílčí podoby:

- detailně připravená komunikace – podoba téměř naprogramované komunikace
 - rámcově připravená komunikace – učitel odhadne jak bude komunikace probíhat, které možnosti připadají v úvahu
 - nepřipravená komunikace – jedinečné a neopakovatelné situace; nelze tyto situace předvídat, ale je třeba je vyřešit
-
- Je nutné vcítit se do stavu ostatních účastníků, odhadnout logiku vývoje událostí, možné důsledky a pohotově i správně zareagovat – zkušený učitel se z podobných situací umí poučit

Účastníci pedagogické komunikace

- dvě skupiny účastníků, vychovávající (dospělá osoba, učitel, školní třída, skupina žáků, žák v určité roli) a vychovávaný (žák co jednotlivec, skupina žáků, třída)
- možné i případy ztotožnění role vychovávajícího a vychovávaného u jednoho účastníka
- průběh komunikace ovlivňuje počet účastníků – s narůstajícím počtem osob se možnosti přímé lidské komunikace zužují, s klesajícím počtem rozšiřují
- zprostředkování pedagogické komunikace – přímo - slova, gesta, pohledy, odstíny hlasu
- skrze prostředníka - učebnice, pracovní sešit, nahrávka, klávesa počítače a výukový program v něm, diapozitiv

Pravidla pedagogické komunikace

- Část komunikačních pravidel je formulována školou, část je dána společností, část je výsledkem procesu střetu zájmů mezi učitelem a žáky (v tomto případě se některá pravidla vyvíjejí).
- Školní řád – výslovně formulovaná pravidla pro žákovskou komunikaci.

1) komunikační pravidla platná pro frontální vyučování – tato pravidla se výrazně liší v pojetí u učitele a žáka:

- Učitel má právo:
 - kdykoliv si vzít slovo, přerušit žáka
 - mluvit s kým chce
 - mluvit o čem chce
 - mluvit v rámci vyučovací jednotky jak dlouho chce
 - mluvit v rámci učebny kde chce
 - mluvit v pozici, kterou považuje za vhodnou
- Žák má právo:
 - mluvit jen tehdy, když mu učitel udělí slovo
 - mluvit jen s tím, kdo mu byl určen
 - mluvit jen o tom, co mu bylo určeno
 - mluvit jen tak dlouho, jak mu bylo určeno
 - mluvit jen na místě, které mu bylo určeno
 - mluvit v pozici, která mu byla stanovena
 - (žák přitom většinu těchto pravidel dodržuje bez připomínek)

2) v případě jiných vyučovacích forem (skupinová práce, individuální práce) musí učitel pečlivě promyslet a formulovat pravidla. Nezbytná pravidla pro chování žáků ve třídě podle Cangelosiho slouží k těmto účelům:

- maximalizují spolupráci a minimalizují rušivé chování žáků
- zajišťují bezpečnost žáků a příjemnost pracovního klimatu
- zamezují rušení ostatních
- udržují přijatelnou úroveň slušnosti a zdvořilosti mezi žáky, zaměstnanci školy

3) učitel může pravidla vytvářet s žáky – tento způsob je výhodný, neboť pravidla vytvořená ve spolupráci žáků a učitelů vtahují všechny aktéry do jejich rozvíjení.

Časové hledisko

- Důležité chápat úskalí v rozdílu mezi plánovaným časem a skutečným časem na vyučování, reálný čas bývá kratší než čas stanovený (jedná se o nejméně 10 % úbytek).
- Úskalí také v samotném učivu – může mít značný rozsah vůči stanovenému času; může být přiměřeně náročné, ale špatně strukturované.
- Problém i v typu vyučovací jednotky (tradičně nejvíce používané smíšené vyučovací hodiny) – dominuje řeč učitele, řečový projev žáků je omezen → učitel mluví mnoho a žák málo (žák 1/3, učitel 2/3), tento problém má negativní vliv na žákovu dovednost komunikovat = komunikační kompetenci
- Podstatné také kdy se komunikace odehrává. Optimální den (středa, v zahraničních výzkumech úterý, středa a čtvrtek, méně kvalitní pondělí a pátek). Pořadí vyučovací hodiny (optimální výkon ve druhé a třetí vyučovací hodině). doporučuje se, aby odpolední vyučovací hodiny byly kráceny (40 minut). Respektovat věkové zvláštnosti žáků.

Organizační formy a vyučovací metody

- Účastníky pedagogické komunikace lze rozdělit do tříd, studijních či výukových skupin; rozdělení musí být promyšlené – menší skupiny tvoří základ skupinového vyučování, v potaz lze brát také dělení na skupiny výkonnostně stejnorodé nebo různorodé → v obou případech výhody i nevýhody.
- Školní komunikace – volba organizační formy by měla odpovídat povaze úkolu, který bude plněn; rozlišujeme tři základní organizační formy: vyučování hromadné, skupinové a individualizované.

- *Hromadné vyučování* – převládají tři komunikační struktury:
 - obousměrná komunikace mezi učitelem a jedním žákem (dialog typický pro zkoušení a opakování),
 - jednosměrná komunikace od učitele ke třídě (monolog při výkladu nového učiva, hodnocení)
 - jednosměrná komunikace od učitele k žákovi jako jednotlivci (učitel dává žákovi pokyn, příkaz, klade otázku, žák však slovně neodpovídá).

- *Skupinové vyučování* – vytváří situace v nichž musí žáci spolupracovat, musí spolu komunikovat; uplatňují se struktury obousměrné komunikace.
 - Obousměrná žákovská komunikace při práci ve dvojici = párové vyučování – spolupráce ve dvojici mezi žáky, učitel činnost žáků navodí, kontroluje a zhodnotí, ale žáci pracují samostatně; má blízko k individualizovanému vyučování a jeho postupy využívá programované vyučování (metody – problémové metody, metody manipulační, laboratorní práce, opakování a procvičování).
 - Obousměrná žákovská komunikace při skupinové práci = skupinové vyučování – žáci spolupracují ve větších skupinách, učitel komunikaci navodí, sleduje, hodnotí, žáci pracují a řídí svou činnost samostatně;

- *Individualizované vyučování* – uplatňuje se obousměrná komunikace zaměřená na jedince
 - Obousměrná komunikace mezi učitelem a žákem při individuálním vyučování – založeno na přímé mezilidské komunikaci, jeden učitel se věnuje jednomu žákovi, využívá se ve speciálních případech.
 - Obousměrná komunikace učitele s některými žáky na pozadí hromadného nebo skupinového vyučování – individualizované vyučování, žáci zaměstnání samostatnou prací a učitel komunikuje pouze s vybraným jedincem (dialog ve veřejné samotě).
 - Obousměrná komunikace mezi žákem a autorem pomocí materiálního prostředku – bez osobního kontaktu s živým učitelem, učitelova činnost zpředmětněna materiálním prostředkem (učebnice, audioorální či audiovizuální program).

Prostorové rozmístění účastníků

- Vzdálenost mezi lidmi pozitivně nebo negativně ovlivňuje komunikaci, vzdálenost může změnit jeden či oba účastníci komunikace.
- Ve třídě existují místa, jimž učitel věnuje více pozornosti než ostatním, a žáci zde sedící jsou aktivnější.
- Zaveden pojem akční zóna učitele – zóna, kde interakce mezi učitelem a žáky sedícími na určitých místech bývá častější než se žáky sedícími jinde.
- Při tradičním uspořádání učebny se jedná o celou prostřední řadu a první lavici řady vpravo a vlevo.

- Ve třídě existují tři komunikační zóny (do 3,7 m, 3,7 – 7,6 m, nad 7,6 m):
 - první zóna (do 3,7 m) – učitel mluví s žáky častěji, ti jsou aktivnější
 - druhá zóna (3,7 - 7,6 m) – nižší počet kontaktů učitel - žák, nižší kvalita komunikace
 - třetí zóna (nad 7,6 m) – nejchudší komunikace a spolupráce
- Zóna aktivní účasti – zóna, kde sedají žáci pilní a snaživý, většinou přední lavice.
- Rozdíly se projevují při netradičním uspořádání lavic ve třídě (2 – 4 žáci z neaktivní do aktivní zóny).
- Rozmístění lavic a nábytku ve třídě přímo úměrně ovlivňuje schopnost žáků úspěšně se učit, aktivní komunikační zóny jsou předpokladem úspěšného výchovně vzdělávacího procesu.

Verbální komunikace ve škole

- **Paralingvistické aspekty řeči**

- Paralingvistika – zabývá se tím, co se při písemném přepisu z mluvené řeči ztrácí (formální stránka řeči):

1. intenzita hlasového projevu – jak hlasitě X tiše se hovoří
2. tónová výška hlasu – jak vysoko X nízko je položen hlas mluvčího
3. barva hlasu – jak vypadá spektrální složení akustické formy projevu mluvčího
4. délka projevu – jak dlouho mluví ten, kdo se chopil slova
5. rychlost projevu – kolik slov bylo řečeno za minutu
6. přestávky v projevu – kdy a jak se dělají v řeči pauzy, jak se frázuje
7. akustická náplň přestávek – zda se v pauzách vyskytuje úplné ticho nebo zvuky
8. přesnost projevu – jaké chyby se v projevu vyskytují (vynechávání, logické chyby, přeřeknutí se, zakoktávání se)
9. způsob předávání slova – probíhá-li v souladu s komunikačními pravidly nebo skákáním do řeči

Ovlivňování posluchačů

- přesvědčování – recipient se pod vlivem přesvědčovatele dobrovolně ujišťuje o zdůvodněnosti stanoviska, výsledkem je přesvědčení
- sociální posilování – vyjádření souhlasu X nesouhlasu s tím, co říká jiná osoba (hypotéza poznávacího nesouladu – souhlasné podněty nižší intenzity než příjemce očekával výrazněji ovlivňují postoj a naopak)
- argumentování – sdělování důvodů hovořících pro a proti názoru, přesvědčení a postoji, důležité zaujmout správné stanovisko k argumentaci ... ne vždy pozitivní argumentovat
- nepřímé formy verbálního ovlivňování – kladení otázek podněcující posluchače k prohlubování informovanosti o tématu
- paradoxní formy ovlivňování – metoda změny vztahového rámce (posluchač se na neměnnou skutečnost podívá v úplně jiných souvislostech, než byl zvyklý a vymaní se ze svých stereotypů), další formou je paradoxní forma rozhovoru („Nemusíš mi to říkat, když nechceš ...“)

- paradoxní příkazy – příkazy z logického hlediska protismyslné, které však mohou posluchače přimět k zamyšlení, a tím otevřít možnosti ke změně postoje („Nařizuji neposlušchat! Zakazuji zakazovat!“)
- paradoxní emocionální ladění – u partnera se navodí opačná nálada, než je ta, kterou očekává a která má být změněna)
- anticipování námitek – předbíhání událostem, promyslet možné výhrady posluchače a zapracovat je do svého projevu
- vyhýbání se negativním formulacím – nepříznivý dopad některých záporných formulací, proto se nepoužívají
- vyhýbání se extrémním formulacím – nenadsazovat, nepřehánět, takovéto komunikační projevy se těžko berou zpět

Nutné stanovit zásady, kterými se učitel má řídit během celého rozhovoru:

- vcit'ovat se do stavu žáka
- respektovat osobnost žáka
- zaujmout autentický, opravdový postoj
- být konkrétní

Otázky

- Otázky otevřené – dá se odpovědět velmi široce, není možné odhadnout odpověď; podněcují rozhovor, dávají možnost vyjádřit vlastní názor, postoj, přesvědčení.
- Otázky uzavřené – můžeme odhadnout odpovědi (většinou ano X ne); tlumí rozhovor, nabízejí pouze alternativy mezi nimiž má dotázaný volit.
- Otázky věcné – ptají se na objektivní skutečnost, svět mimo nás; odpověď často zjednoduší problémovou situaci.
- Otázky osobní – zaměřeny na subjektivní stránku sdělení, na osobní mínění, postoj, city; položením otázky se rozhovor dostává na méně věcnou půdu, ale otevírá se tím větší prostor pro iniciativu a aktivitu; problémem otázky osobního přesvědčení, soukromého života, rodinné situace → odpověď může být předstíraná, nepravdivá (oproti odpovědi autentické, pravdivé) --- každý chrání své soukromí.

Dovednost naslouchat

- Slyšení – příjemce zůstává pasivním; registruje zvuky, ale nenamáhá se jim porozumět.
- Naslouchání – příjemce je aktivní, věnuje mluvčímu svůj čas a pozornost; riziky může být, že slyšené slovo má sugestivní moc, posluchač je zranitelnější než mluvčí a neřídí běh dění, posluchač často neumí naslouchat a interpretace je časově náročná.
- Co všechno může posluchač „najít“ v projevu mluvčího (většinou rozhovoru):
 - nasloucháním zjišťujeme, co si mluvčí myslí; dozvídáme se věcné informace, fakta; představy; předsudky mluvčího; osobní názory; přesvědčení mluvčího
 - co si mluvčí myslí sám o sobě; co si myslí o posluchači; objevuje se i odhalení vztahů mezi mluvčím a naslouchajícím
- co mluvčí prožívá, co cítí; co mluvčí chce, oč mu jde; kým mluvčí je nebo za koho se sám považuje
- Klasickým typem vyučovací hodiny je hodina smíšená – v této hodině se učitel většinou mluví více než žák, podíl mluvy učitele a žáka udává index Ž/U. V našem školství jde o hodnotu indexu 0,5 což značí poměr 1:2 (33 % : 67 % času komunikace).
- Funkce učitelova slovního projevu – nejčastěji se ve smíšené hodině objevuje výklad .

Učitelovy otázky a žákovské odpovědi

- Dotazování je jednou ze tří nejfrekventovanějších učitelových činností (po výkladu a organizačních pokynech či příkazech).
- Dotazování nemusí být realizováno pouze verbálně, ale i písemnou formou = písemná zkouška, didaktický test, učební úlohy.
- Otázka – často zaměňována s tázací větou (může však být i jiným druhem věty či jinými typy – řečnická otázka), zdůrazňuje stránku významovou, funkční, vyjadřuje snahu se něco dozvědět.
- Odpověď – replika, která reaguje na danou otázku; není samostatná, váže se k otázce; posuzování funkčnosti otázek je možné podle míry informace, kterou tazateli přináší, nebo podle komunikačního významu; na základní škole je příliš úzkostlivě kladen důraz na odpovídání celou větou → pokud je krátká, jednoslovná odpověď plně funkční, je přípustná.
- Didaktické požadavky na učitelovy otázky: musí vyplývat z cílů učiva, respektovat jeho charakter; musí být věcně správné a přesné, jazykově správné, srozumitelné, stručné, jednoznačné, přiměřené a pravdivé

Nedostatky ve formulacích otázek:

- věcná nesprávnost, odborná nepřesnost – mohou navodit dojem, že není nutné být úzkostlivý v odborném vyjadřování i myšlení
- jazyková nesprávnost – často je přehlížena spisovnost projevu, nerozlišuje se použití tázacích zájmen jaký a který, dochází k chybné volbě slovosledu
- nesrozumitelnost – způsobena rozvleklostí ve vyjadřování, odbočováním, zmateným sdělováním
- nejednoznačnost – bývá způsobena sérií rozdílných otázek a žák neví, na kterou z nich má odpovídat; druhým důvodem je možný několikerý výklad otázky
- nepřiměřenost – otázky mohou být příliš jednoduché, příliš složité nebo nepřiměřeně obtížné předepsanými osnovami (platilo zejména u osnov před rokem 1989)

- **Volba otázky**

- nejjednodušší otázky s nízkou poznávací hodnotou (znalosti faktů, principů, způsobů třídění) → snadná kontrola odpovědi, nejde však o dialog, ale pseudodialog;
- lepší otázky náročnější u nichž nelze předpokládat odpověď, odpověď je také často hůře kontrolovatelná, otázky však přispívají k rozvoji žákových komunikačních dovedností.

- **Pauza ponechávaná na promyšlení odpovědi** – učitele chtějí přidělený čas co nejefektivněji využít, po položení otázky často neponechají žákům potřebný čas k promyšlení, zformulování odpovědi a k samotné odpovědi; optimální délka po položené otázce by měla být od 3 až 5 sekund do 10 až 15 sekund.

- **Určení žáka, který má odpovídat – čtyři možné strategie:**
 - neadresní otázka celé třídě a vyvolán někdo z hlásících se žáků
 - neadresní otázka celé třídě a vyvolán někdo z nehlásících se žáků
 - po otázce následuje jméno žáka, který má odpovědět
 - nejprve vyvolán žák a poté položena otázka
- V prvních dvou případech aktivizujeme celou třídu (za předpokladu, že nevyvolává učitel stále jen nejaktivnější žáky); u žáka, který nedává pozor se doporučuje čtvrtý způsob, ale často se využívá spíše třetí strategie.
- Kvalita žákovy odpovědi – vyvolání žáka vytváří zátěžovou situaci, ve které prožívá napětí, úzkost; psychický stav se projevuje v kvalitě odpovědi (snížená hlasitost řeči, odlišné zbarvení hlasu, váhání, menší plynulost textu); odpovědi často také bývají heslovité, nesouvislé.

Nelegální komunikace ve škole

- Žák na otázky není připraven → nelegální komunikace.
- Žákovské napovídání – specifická komunikační činnost, při níž spolužáci pomáhají konkrétnímu žákovi, jenž má zodpovědět učitelovu otázku a nezná správnou odpověď.
- Napovídání může mít formu slovní nebo písemnou.
- Jedná se o školský přestupek, napovídající žák i žák zkušený mohou být za napovídání potrestáni.
- Napovídat může žák nejbližší, soused, žák sedící o lavici za tázaným nebo „specialista“.
- Neřešení napovídání snižuje objektivitu hodnocení a nivelizuje žákovské výkony.
- Napovídání nebezpečné zejména pro příjemce – naučí se nepřebírat odpovědnost za své jednání, čekat na náhodu či pomoc ostatních.
- Žáci napovídající mají často více důvodů – dodržování morálního kodexu, snaha zajistit si protislužbu, samolibost a touha předvést se, „ze sportu“, získání sociální prestiže.

- Sociální psychologie chápe napovídání jako určitou formu prosociální aktivity závisující na sociálních vztazích mezi žáky a na celkovém sociálním klimatu třídy. Napovídání může být formou obrany žáka před nevhodným jednáním učitele.
- Učitel by na napovídání měl reagovat, ale pokud možno bez afér (s humorem).
- Učitelské napovídání – zvláštní případ nelegální komunikace, kdy učitel naznačuje způsob řešení či jinak svým žákům radí ve snaze zlepšit jejich výkon v kontrolních pracích zadaných nadřízeným orgánem → neúspěch by byl jejich zodpovědností.

Navození rozpravy ve třídě se řídí určitými pravidly:

- nezápat se pořád (učitel mluví libovolně, žák nikoliv; řetězec učitelova otázka – žákova odpověď – učitelovo hodnocení – učitelova další otázka – žákova odpověď – učitelovo hodnocení → nemůže navodit dialog)
- nezápat se hned, když se žák odmlčí nebo zdánlivě skončí (žák hledá slova k pokračování, položená otázka vnucuje určité tempo → výsledkem než rozmluva)
- neptat se žáka, který viditelně nedává pozor
- neptat se před celou třídou na žákovy osobní záležitosti (není příjemné odpovídat veřejně na otázky týkající se soukromí)
- neptat se ve snaze „zabodovat“ (někteří učitelé berou dotazování žáků jako souboj, ve kterém musí učitel jasně vyhrát)
- neodpovídat na žákovskou otázku protiotázkou (protiotázka navozuje polemickou atmosféru a působí dojmem odvetného aktu, využít ji lze jako obranného tahu před provokativním žákovským dotazem)

- neptat se ve snaze vydolovat ze žáků myšlenku, která vás napadla (žák chápe, že učitel chce společně se žáky k něčemu dospět, učitel však chce tuto myšlenku sdělit pomocí žáků, nedokáže je však dovést k vyvození → nejde o aktivizaci žáků)
- neptat se příliš často otázkami „proč“ (pomocí této otázky se zjišťuje příčina, důvod; při povrchním užití je však obtížné dospět k přesné a jednoznačné formulaci odpovědi)
- netázat se hned poté, co je vymezeno téma pro diskusi (žákům musí být poskytnuto dostatečné množství času pro promyšlení tématu, samotnou diskusi i problémy z ní vyplývající)
- nemyslet si, že jen otázky mohou stimulovat žákovo myšlení v průběhu rozpravy

Žákovské otázky

- Otázka se stává součástí žákovy aktivity, tři typy:
 - žák zůstane s učením sám – komunikuje s autorem učebnice, učební úlohy; problémy s formulací učebních textů; žák většinou otázky, na které by chtěl odpověď, nezaznamená
 - skupinové vyučování – otázky a odpovědi adresované spolužákům
 - hromadné vyučování – učitelé mohou tyto otázky vítat jako aktivní postoj žáka, projev jejich zájmu X učitelé se k otázkám stavějí rezervovaně pro své zkušenosti
- Žáci se často bojí zeptat – bojí se reakce učitele, spolužáků.
- Žáci jsou často velmi pasivní (např.: studie u předškolních dětí odhalila, že mnohem více otázek přichází v rodinném prostředí než v přípravné předškolní části v mateřské škole -- - 126 otázek doma X 4 otázky → škola je místo, kde se má sedět, poslouchat výklad, ale nepřicházet se zvědavými dotazy).

Zpětná vazba v pedagogické komunikaci

- Zpětná vazba se chápe jako korekční informace člověku, který se chce dozvědět, jak probíhá proces, na němž se podílí.
- Pokud žák potřebuje zpětnou vazbu, je mu poskytnuta, ještě to neznamena, že ji využije
- **Struktura zpětnovazební činnosti v případě žakovy chyby:**
 - detekce – chybná činnost je vůbec zaregistrována jako chybná, pohybuje se v dvouhodnotové úrovni: ano-ne, správně-chybně
 - identifikace – říká žákovi, v čem vlastně udělal chybu, kde se chyba nachází
 - interpretace – vysvětlení smyslu chyby, nalezení pravděpodobného zdroje a promyšlení, co s chybou udělat
 - korekce – opravení chyby, opravujeme nejen výsledek, ale i postup a zdroje chybné činnosti (ke korekci existuje celá škála korekčních postupů – např. Kulič, 1978; Kulič a Mazák, 1983)

Jak vypadá komunikace mezi učitelem a žáky, když se objeví chyba:

- chybě je věnováno málo času (10 – 15 sekund)
- zřídka je žákovi vysvětlena příčina chyby
- zpětnovazební činnost provádějí učitelé sami, ale necvičí v nich žáky
- žáci nejsou vedeni k přebírání zodpovědnosti své práce
- postupné přehodnocování pojetí chyb ve výchovných předmětech a nastolování nové

Nonverbální komunikace

- Daný způsob komunikování nepoužívá slov, ale jiných způsobů přenášení informací.
- Jde o pohledy (řeč očí), výrazy obličeje (mimika), pohyby (kinezika), fyzický postoj (konfigurace všech částí těla), gesta (gestika), dotek (haptika), přiblížení či oddálení (proxemika) a úprava zevnějšku a životního prostředí. Sdělují se emoce (pocity, nálady, afekty), záměry lidí sblížit se nebo naopak se sociálně distancovat.
- Má své meze, ale přesto zaujímá v komunikaci své nezastupitelné místo.

Sdělování pohledy:

- jeden z nejčastějších způsobů sdělování v soc.komunikaci, disponuje skupinou prvků :
- směr zorné osy – zaměření pohledu na určitý cíl
- délka doby jednoho pohledu – určitá délka přijatelná, nepřiměřeně dlouhý pohled = civění
- četnost pohledů – učitel by měl ve třídě navštívit pohledem všechny žáky
- celkový objem pohledů – stanoví míru učitelova zájmu o jednotlivé žáky, je vypočítáván podle délky doby jednoho pohledu a četnosti pohledů
- sled pohledů – pořadí pohledů v sociální komunikaci
- úhel pootevření víček
- tvary obočí – sociální psychologie rozlišuje pomocí systému značek
- vrásky kolem očí
- frekvence mrkacích pohybů – fyziologické, ale i psychické jevy
- velikost zornic – průměr zornice je přímo úměrný intenzitě emocionálního stavu člověka
- výsledky výzkumů odhalují, že žák snižuje objem pohledů na učitele, projevuje-li učitel s žakovým tvrzením nesouhlas

Sdělování výrazem obličeje:

- zprostředkované mimikou; může jít o tradovaná gesta, instrumentální pohyb, sdělování emocí, citů, postojů, nálad, afektů, citových prožitků
- u člověka dokážeme rozlišit sedm emocí : štěstí – neštěstí, překvapenost, strach a bázeň, radost – smutek, klid – rozčílení, spokojenost – nespokojenost, zájem – nezájem
- existuje už více než 20 000 popisů lidské mimiky; určování druhu emocí se provádí výzkumnými metodami (překvapení – čelo, obočí; strach, smutek – oči, víčka; štěstí dolní část obličeje; rozčílení – není lokalizováno, příznaky roztroušeny po celém obličeji)
- nejdůležitějším zdrojem informací při rozpoznávání psychických stavů druhého člověka

Sdělování pohyby:

- rozsah pohybů souvisí s intenzitou emocionálního prožívání → jde o komunikační pohyby, které se klasifikují podle části těla, která se pohybovala a podle rozsahu pohybu

Sdělování gesty:

- v nonverbální komunikaci se gesta odlišují od sdělovacích pohybů a postojů, jde o projevy vázané na určitou kulturu
- gesta jsou účinným prostředkem ped.komunikaci (sedněte si – gesto pro posazení skupiny)

Sdělování dotykem:

- mimořádná citlivost kožního smyslu – podání ruky, poplácání, pohlazení

Sdělování vzájemným přiblížením či oddálením:

- odstup mezi lidmi v horizontální i vertikální dimenzi = proxemika
- existuje určitá zóna (kom.mezikruží), do níž by člověk neměl jiným lidem vstupovat – problém hledání komunikační pozici (jeden malý, druhý velký odstup)
- při oficiálním styku vzdálenosti větší, při neoficiální styku vzdálenosti menší
- studuje také, kdo si vedle koho sedne; zjišťuje vzdálenost mezi komunianty; zabývá se také výškou očí při komunikaci (oči ve větší výšce = nadřazenost, nižší výška = podřazenost, stejná výška očí = stejná úroveň)
- teritorialita – určité území je osobou považováno za vlastní

Sdělování úpravou zevnějšku

- způsob oblékání žáků, volba brašen a batohů, úprava vlasů, volba ozdobných prvků na oblečení, nápisů, emblémů, odznaků, nošení šperků, líčení
- učitelé často chápáno negativně, žákem chápáno učitelovo odmítání jako naprosto neopodstatněné (tedy negativně) – žáci hledají identitu a často se realizují v oblastech, které v podstatě jejich identitu popírají
- zkoumá také úpravu prostředí – vypovídá o lidech